

Prof. dr hab. Marcin Karas
Pracownia Filozofii Polskiej
Instytut Filozofii UJ

Kraków, dnia 29 lipca 2024 r.

**Recenzja rozprawy habilitacyjnej i dorobku naukowego
dr Joanny Papiernik**

Na kartach tej recenzji, zgodnie z wymogami ustawowymi, zostanie przeprowadzona analiza i ocena rozprawy habilitacyjnej oraz dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego Kandydatki do uzyskania habilitacji w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie filozofia, dr Joanny Papiernik (ur. w r. 1983), adiunkta (od r. 2015) w Katedrze Historii Filozofii, Wydziału Filozoficzno-Historycznego na Uniwersytecie Łódzkim.

Habilitantka ukończyła dwa kierunki studiów: studia filozoficzne i filologiczne na Uniwersytecie Łódzkim (w l. 2008 i 2010). W swoich pracach magisterskich zajmowała się poglądami filozoficznymi Platona i terminologią filozoficzną włoskiego neoplatonika renesansowego z XV w., Marsilia Ficina, założyciela Akademii Florenckiej (w r. 1462). Doktorat z filozofii obroniła na tej samej uczelni w r. 2012, nadal badając neoplatonizm Ficina. Prowadziła badania na Uniwersytecie Warszawskim, a od roku 2015 pracuje na Uniwersytecie Łódzkim jako adiunkt w Katedrze Historii Filozofii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego. Kariera taka cechuje się konsekwencją, ciągłością i harmonijnym rozwojem prowadzonych badań naukowych, które stopniowo się rozgałęziają. Głównym obszarem zainteresowań Habilitantki jest wczesnonowożytna filozofia neoplatońska we Włoszech w XV wieku (gł. kwestia nieśmiertelności duszy ludzkiej), ale badaczka zajmuje się także myślą późnośredniowieczną i wybranymi wątkami z filozofii współczesnej. O tej samej tematyce prowadziła także różne zajęcia. Są to kwestie ważne i potrzebne.

Dorobek naukowy, przedstawiony do recenzji składa się z wydanej po angielsku monografii habilitacyjnej, autoreferatu (21 stron), wykazu osiągnięć naukowych (11 stron) oraz z tekstów innych kilkunastu publikacji. Materiały te zostały przygotowane starannie i przejrzysto. Autoreferat w sposób szczegółowy, komunikatywnie relacjonuje poszczególne osiągnięcia Kandydatki, w tym dokładnie ukazuje zawartość i rezultaty badawcze uzyskane na kartach pracy habilitacyjnej.

Badając przedstawiony do recenzji dorobek naukowy biorę zwykle pod uwagę łącznie szereg kryteriów, które warto zebrać w jednym miejscu. Praca (albo szereg dzieł naukowych) może być mianowicie (1) oparta o poddawane analizie źródła, zwłaszcza obcojęzyczne (np. łacińskie), może zawierać (2) przekłady autorskie tych źródeł albo ich fragmentów z języków

klasycznych (bądź nowożytnych) na język polski albo angielski, może polegać (3) na wnikliwej analizie tekstów i problemów filozoficznych, może także korzystać z (3) szeregu opracowań polskich i zagranicznych czy też (4) wносить do polskiej nauki wątki dotąd w niej nieobecne czy też obecne tylko marginalnie. Oceniamy także pozytywnie (5) spore rozmiary dobrych, wnikliwych prac, (6) zrealizowane w nich ambicje dotyczące doboru i śledzenia ważnej problematyki, (7) wielość i różnorodność zastosowanych przypisów, albo wreszcie (8) znaczenie przeprowadzonych badań dla wypełnienia braków w porównawczym poznaniu różnych autorów należących do jednej tradycji, wiodącej przez stulecia od epoki, do epoki. Pozytywne wrażenia na recenzentach robi również (9) poprawny język, (10) jasność pojęciowa i konkluzywność argumentacji, (11) porządek i przejrzystość długich rozumowań, oraz (12) panowanie badacza nad źródłami, a więc rzetelne i kompetentne podążanie badacza za niuansami myśli filozoficznej, zwłaszcza gdy chodzi o autora albo autorów z przeszłości. Sądzę, że w tak sformułowanym zbiorze kryteriów ocena Kandydatki wypada za każdym razem pozytywnie. Mamy do czynienia z bardzo dobrym historykiem filozofii.

Podstawowym osiągnięciem Habilitantki jest książka habilitacyjna (s. VIII+264) poświęcona kilku włoskim filozofom renesansowym, zajmującym się problemem nieśmiertelności indywidualnej duszy ludzkiej i jego filozoficznemu uzasadnieniu oraz zrozumieniu jego specyfiki w myśli chrześcijańskiej. Książka pt. *Philosophies of the Afterlife in the Early Italian Renaissance. Fifteenth-Century Sources on the Immortality of the Soul*, London, New York, Dublin: Bloomsbury Publishing, 2024, została wydana w prestiżowym wydawnictwie o szerokim oddziaływaniu na środowiska naukowe i od razu wpisuje się w naukę światową, dając Autorce ważne miejsce wśród badaczy myśli renesansowej. Tom ukazał się w serii *Bloomsbury Studies in the Aristotelian Tradition*. Wydaje się, że jest to już jedenasta pozycja w powyższej serii (poszczególne tomy nie są bowiem numerowane, a tylko wzmiankowane na stronach redakcyjnych).

Praca habilitacyjna została napisana jasno, z wnikliwą znajomością skomplikowanych, złożonych i rozgałęzionych poglądów, opinii, argumentów i debat, toczonych przez wybranych, mało dotąd znanych uczonych, którzy korzystali z wielkiej ilości źródeł, pism, inspiracji i argumentów, często nie podając pochodzenia formułowanych idei. Badania tak złożonej problematyki wymagają wybitnej znajomości myśli antycznej i średniowiecznej, gł. w tradycji platońskiej, arystotelesowskiej, augustyńskiej i w rozmaitych odmianach psychologii scholastycznej i renesansowej. Bibliografia zawiera obszerny wykaz tych źródeł myśli, której badania często są pracą detektywistyczną, gdy dany filozof nie podaje od kogo zaczerpnął dany argument, kontrargument, tezę, przypis, komentarz, zarzut albo inny cytat. Od czasów Platona i Arystotelesa powstało do XV wieku tak wiele warstw refleksji naukowej nad duszą intelek-

tualną, że analiza tych zagadnień nie polega na ilościowym zgromadzeniu informacji, ale na wnikanii w genezę, afiliację, konsekwencje i modyfikacje rozmaitych zagadnień. Dla historyka filozofii to zajęcie trudne, ale upragnione przez znawców kultury, gdyż dopiero przy takiej pracy dochodzi do głosu najlepszy warsztat badawczy i możliwe są poważne rezultaty.

Bardzo dobrze się stało, że podstawą do ubiegania się o awans naukowy jest poważna monografia, na poważny temat, wydana w bardzo dobrym wydawnictwie, w międzynarodowym dziś języku angielskim, a nie jedynie seria krótkich artykułów naukowych, na co zezwalają obecne przepisy. To podnosi rangę Badaczki. Badanie poważnych zagadnień historycznych, prowadzone nie tylko na podstawie książek i artykułów, ale również w oparciu o niewydane dotąd źródła rękopiśmienne i próba namysłu nad ich pochodzeniem, całościowym wydźwiękiem, znaczeniem i oddziaływaniem w kulturze może się udać jedynie na kartach sporych rozmiarów monografii. Tak się stało w tym przypadku. Podjętą inicjatywę należy zatem uznać i wysoko ocenić.

Pierwsza część książki *Philosophies of the Afterlife* dzieli się na wstęp i cztery rozdziały. We wstępie Autorka ukazuje specyfikę tytułowego zagadnienia (s. 2-3), tło epoki, przyczyny zwiększonego zainteresowania uczonych w XV w. nieśmiertelnością duszy ludzkiej, przedstawia także stan badań. W poszczególnych rozdziałach omawiani są po kolei czterej uczeni: w pierwszym Antonio degli Agli, w drugim Leonardo Nogaroli, w trzecim Agostino Dati, a w czwartym Giovanni Canali. Czytelnik otrzymuje w tej sposób wyczerpujący wgląd w różne mniej znane nurty, wątki i style uprawiania włoskiej humanistyki w XV wieku w zakresie psychologii filozoficznej. Co ważne i ciekawe w pismach badanych na kartach tej książki uczonych, spotyka się gł. tradycja neoplatkańska (np. metafizyka światła w wersji chrześcijańskiej, s. 9) i arystotelesowska oraz scholastyczna: z jednej strony podnosi to filozoficzną wartość omawianych autorów, ale z drugiej strony wymaga od historyka filozofii nieprzeciętnych kompetencji i obiektywizmu, oraz wyczucia rozmaitych niuansów, aspektów i zawiłości obecnych w nowej odsłonie debaty filozoficznej trwającej przez stulecia. Autorka przedstawia życie i pisma badanych filozofów, omawia ich powiązania, inspiracje, wykorzystane źródła, cele i motywy podjętych rozważań oraz korzyści, jakie włoscy uczeni czerpali z przeprowadzonych refleksji, które toczyły się w świetle inspiracji antycznej i średniowiecznej, biblijnej, literackiej i filozoficznej.

Monografia, w której omawiane są poglądy czterech wybranych włoskich filozofów, może się wydawać nader zwięzła (analizy to 54 strony tekstu, omawiającego kwestie dotyczące nieśmiertelności duszy ludzkiej, jednak razem z umieszczonymi pod koniec książki przypisami do nich jest to ponad sto stron), nie składa się jednakże tylko z pierwszej części: została mianowicie wzbogacona o obszerną edycję krytyczną dwóch tekstów filozofów w

języku łacińskim (jako rozdziały 5 i 6 omawianego właśnie tomu). Całość liczy zaś niemal 300 stron wyśmienitej pracy naukowej. Czterej omawiani w książce autorzy renesansowi są mało znani, a ich pisma są trudno dostępne: rozprawa została zatem sporządzona z wykorzystaniem ponad 30 rękopisów i inkunabułów. W tomie przygotowanym przez dr Joannę Papiernik mamy więc część analityczną oraz dwa źródła: wydany z jedyne go zachowanego rękopisu, przechowywanego na Watykanie, tekst bpa Antonio degli Agli, *De immortalitate animae* (na s. 57-70) oraz wydany z dwóch florenckich rękopisów traktat Leonardo Nogaroli, *De immortalitate animae*, (s. 71-180). Wstęp edytorski do tych dwóch edycji znajduje się na s. 55. Badaczka kilkakrotnie podkreśla, dzięki jakim grantom i instytucjom możliwe były te badania: cały jej wysiłek kosztownej i długotrwałej pracy archiwalnej (prowadzonej przez okres 10 lat w rozmaitych instytucjach w wielu krajach podczas siedmiu wyjazdów naukowych, w tym sześciu zagranicznych) należy zatem wziąć pod uwagę na równi z badaniami filologicznymi i filozoficznymi (Habilitantka ma kompetencje w obu tych dyscyplinach, za sprawą posiadanego wykształcenia - powstała zatem rozprawa w dobrym sensie tego słowa interdyscyplinarna).

Praca Habilitantki ma zatem charakter nie tylko historyczny, polegający na zbadaniu poglądów włoskich neoplatoników, ale także źródłoznawczy, edytorski: a to znów podnosi jej wartość, gdyż badacze dostają w ten sposób do rąk nie tylko autorskie analizy, ale również dwa oryginalne teksty, krótszy i dłuższy, na temat ważnej kwestii historycznej. Blisko 480 przypisów zamieszczonych w książce (na jej końcu) zajmuje ponad 50 stron. Konwencja przypisów końcowych, zamiast przypisów dolnych, na końcu każdej strony, znacząco utrudnia lekturę czterech rozdziałów, przykładowo bowiem przypis nr 12 do zdania o książce Giovanniego Di Napoli ze strony 2 znajduje się aż na s. 183. Numeracja przypisów nie jest ciągła pomiędzy wstępem i czterema rozdziałami, a więc korzystanie z nich zostało przez wydawcę nader skomplikowane: trzeba odszukać przypisy do danego rozdziału, a następnie dopiero numer przypisu, a następnie wrócić do czytanego tekstu. Wbrew tej metodzie wydawniczej, bezpośrednio pod samymi tekstami źródeł (podanymi w edycji) mamy przypisy do nich (łącznie jest ich ponad 700). Te kwestie edycyjne nie obciążają Autorki, kładą się natomiast cieniem na poziomie edycyjnym angielskiego domu wydawniczego: dla oszczędności utrudnili oni lekturę świetnej książki naukowej.

Oceniając tego typu wyśmienite opracowania, wymagające wielu miesięcy wyteżonej pracy źródłowej nad tekstami łacińskimi, nie należy się – moim zdaniem – kierować kryterium czysto ilościowym, ale raczej trzeba wziąć pod uwagę wartość merytoryczną i wysoki stopień złożoności, skomplikowania, spekulatywnego charakteru podejmowanej problematy-

ki. Pod tym względem poziom omawianej pracy jest bardzo dobry. Do książki dołączono oczywiście bibliografię (23 strony, prawie 500 pozycji), indeks nazwisk i indeks rzeczowy.

W bibliografii na s. 237 znalazło się pewne uproszczenie jednego tytułu, wprowadzające w błąd, a wynikające zapewne z pewnego pośpiechu. Otóż w miejsce poprawnego brzmienia komentarza św. Tomasza: *In libros Aristotelis De caelo et mundo expositio*, [in:] *Sancti Thomae de Aquino opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita*, t. 3, Roma 1886, mamy *Aquinas, Thomas. 'De caelo et mundo'. In idem, Opera omnia, vol. 3. Rome: Commissio Leonina, 1886*. Ta ostatnia wersja sugeruje, że św. Tomasz napisał *Traktat o niebie i świecie*, a nie komentarz do tego dzieła Arystotelesa.

* * *

Oceniając pozostały dorobek naukowy Habilitantki, należy zauważyć, że jest on obszerny, obejmuje kilka ważnych nurtów filozoficznych oraz charakteryzuje się wytrwałością i konsekwencją w ramach wybranej i podjętej tematyki badań. Dossier przedstawione do oceny przez Komisję Habilitacyjną zawiera kilkanaście (17) tekstów, napisanych po polsku i po angielsku. Artykuły te są napisane solidnie, a wydane zostały z reguły w bardzo dobrych czasopismach specjalistycznych (kilka w pracach zbiorowych), zajmujących się klasyczną filozofią, ukazujących się w ważnych ośrodkach akademickich.

Z publikacji poświęconych filozofii Marsilio Ficino należy wspomnieć sześć artykułów i przekładów wydanych w języku polskim i angielskim: 1. *Some Scholastic Terms of Marsilio Ficino's Theory of Knowledge in «The Platonic Theology»*, *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej*, t. 60 (2015), s. 101-118; 2. *The objective character of virtues in Marsilio Ficino's Platonic Theology*, *Hybris*, t. 34 (2016), s. 37-53; 3. *Pięć kwestii dotyczących umysłu Marsilia Ficina - przesłanie filozofa «in nuce»*, *Przegląd Tomistyczny*, t. XXII (2016), s. 121-155; 4. *Marsilio Ficino jako medicus animorum o platońskiej proveniencji*, w: *Therapeia, askesis, meditatio. Praktyczny wymiar filozofii w starożytności i średniowieczu*, red. K. Łapiński, R. Pawlik, R. Tichy, w serii: *Studia nad Filozofią Starożytną i Średniowieczną*, Warszawa 2017, t. 6, s. 257-270; 5. *Kompendium «Teologii Platońskiej»*, tłum. J. Papiernik, w: *Studia z Historii Filozofii*, t. XI, 1 (2020), s. 7-24; 6. *Jak wykazać nieśmiertelność. O «Kompendium Teologii Platońskiej» Marsilia Ficina*, w: *Studia z Historii Filozofii*, t. XI, 1 (2020), s. 49-59; oraz książkę: *Czy możemy poznać Boga naprawdę? Marsilio Ficino o duszy ludzkiej*, Łódź 2016 (stron 272).

Ponadto Habilitantka jest autorką tekstów: 1. *Pedagogika humanistów a renesansowa odwołana problemu nieśmiertelności duszy*, zeszyt tematyczny „Filozofia a pedagogika. Źródła, konteksty, granice”, *Kwartalnik Pedagogiczny*, t. 1 (2017), s. 187-195 oraz publikacji pokonferencyjnej 2. *Plato or Aristotle - Who Was the Better Philosopher? Leonardo Bruni's Considerations as an Exemplary Expression of the Renaissance Interactions between Platonism and Aristotelianism*, w: *Interactions in the History of Philosophy II*, ed. B. Ercan, Istanbul 2015.

Dwie publikacje zostały poświęcone, podobnie jak rozprawa habilitacyjna, mniej znanemu autorowi włoskiemu z XV stulecia: *Antonio degli Agli's Defence of Immortality, Renaissance and Reformation*, t. 44, 4 (2021), s. 87-110; oraz *Traktat Antonia degli Agli «O nieśmiertelności duszy»*, *Roczniki Filozoficzne*, t. 70, 2 (2022), s. 265-302. W ten sposób badania nad myślą Ficina doprowadziły Badaczkę do dalszego pogłębienia zainteresowań i studiów nad psychologią wczesnego Renesansu we Włoszech. Prócz tego Habilitantka badała filozofię antyczną (dwa artykuły) oraz filozofię przyrody późnego średniowiecza (6 publikacji, w tym książka o objętości 240 stron) oraz tematykę kobiecą w filozofii współczesnej. Łącznie mamy do dyspozycji blisko 20 bardzo dobrych publikacji naukowych z bogatym aparatem naukowym.

W 19 stronicowym artykule pt. *Eklektyczny wymiar epistemologii Marsilia Ficina* z r. 2011, który nie jest wymieniony w Autoreferacie, ale został umieszczony w wykazie osiągnięć i dołączony do przekazanego recenzentom dorobku naukowego, w przypisach (np. nr 2, 14, 30) cytowany jest wieloczęściowy artykuł przedwojennego historyka filozofii z UJ, Mariana Heitzmana (1899-1964) pt. *Studia nad Akademią Platońską we Florencji*, wydany w czasopiśmie *Kwartalnik Filozoficzny* (tomy 10, 11, 13, łącznie w sześciu częściach) w Krakowie. Przypisy (podobnie jak bibliografia na końcu artykułu) sugerują jednak, że jest to publikacja książkowa: nie podano odniesienia do czasopisma. Tekst ten ukazał się bowiem także w Krakowie jako osobna odbitka, co spowodowało ten drobny błąd bibliograficzny, błąd wieloznaczności, który wskazuje, że zawsze trzeba drobiazgowo zadbać o kompletność wszystkich wprowadzanych przypisów, zwłaszcza w skomplikowanych bibliograficznie sytuacjach. Ten sam błąd znajduje się także w książce *Czy możemy poznać Boga naprawdę?* (na s. 260 oraz przypisy 4, 103, 117, 132). Ponieważ rozprawa doc. M. Heitzmanna miała sześć części i dwie wersje wydania, to spowodowało konfuzję i fakt, że jest ona cytowana przez Habilitantkę niekonsekwentnie, raz jako tomy, innym razem jako części. Warto też zwracać na różne daty wydania poszczególnych części i owej nadbitki.

W tekście Autoreferatu, w kilku miejscach brakuje pojedynczych słów, np. spójników, co sugeruje zbyt pobieżną korektę językową tego opracowania. Nie ma to oczywiście żadnego znaczenia merytorycznego, zaś sam autoreferat jest napisany dokładnie, jasno i komunikatywnie, bogatym, eleganckim językiem naukowym. W duchu skrupulatności recenzenckiej można dodać, że we wspomnianym Autoreferacie (s. 2) tytuł jednej publikacji Autorki został przez nią podwojony: dwa razy po kolei wymieniono tekst „Filozofia a pedagogika”. Te drobne pomyłki dowodzą konieczności wnikliwego sprawdzania swojej dokumentacji, przed jej wysłaniem do Rady Doskonałości Naukowej. Ponieważ Autor sam często nie widzi swoich pomyłek, warto skorzystać z pomocy kogoś innego. Cytując powyżej dorobek Habilitantki ujednoliliśmy pisownię tytułów kursywą i w cudzysłowie, ale jest to sprawa konwencjonalna, bez większego znaczenia merytorycznego.

Działalność dydaktyczna Kandydatki również zasługuje na uznanie (siedem rozmaitych kursów, w tym też zajęcia prowadzone języku angielskim). Autorka należy ponadto do kilku towarzystw naukowych, brała czynny udział w 15 konferencjach, w organizacji czterech także brała udział, zaś jej aktywna praca organizacyjna została omówiona na s. 20 Autoreferatu. Habilitantka zrecenzowała ponadto artykuły do dwóch czasopism (w l. 2015-2020).

* * *

W **konkluzji** tej recenzji stwierdzam, że zarówno wydana w Londynie rozprawa habilitacyjna, jak również obszerny dorobek naukowy, dydaktyczny i organizacyjny dr Joanny Papiernik spełniają w każdej istotnej kategorii, wszystkie jasno ustalone wymogi ustawowe stawiane przed habilitantami, ponieważ wnoszą duży i oryginalny wkład do badań z zakresu historii filozofii, gł. renesansowej, poszerzają istotnie naszą wiedzę oraz znacząco poszerzają naszą znajomość epoki poprzez edycje dwóch ważnych, mało dotąd znanych i nieprzebadanych szczegółowo tekstów źródłowych napisanych w języku łacińskim. Wydanie monografii i części artykułów w języku angielskim przyczynia się natomiast do umiędzynarodowienia prowadzonych badań oraz do promocji nauki polskiej na arenie międzynarodowej – co zasługuje na dodatkowe uznanie i docenienie ze strony recenzenta.

Składam zatem pozytywny wniosek do Komisji Habilitacyjnej działającej na Uniwersytecie Łódzkim, powołanej przez Radę Doskonałości Naukowej z siedzibą w Warszawie, o **dopuszczenie Habilitantki** do dalszych etapów przewodu habilitacyjnego, przewidzianych w ustawie o stopniach i tytule naukowym.

Prof. dr hab. Marcin Karas